

SZEMLE

Márkus Krisztián¹

PIHENJ ÉS SZEMLÉLŐDJ!

Byung-Chul Han: *A kiégés társadalma*, Budapest, Typotex Kiadó (2019)

Byung-Chul Han *A kiégés társadalma* (2016, magyar fordítása 2019) című könyve nem hagyományos filozófiai munka, hanem magával ragadó olvasmány. A jó stílusban megírt, a tudományos ismeretterjesztés körébe sorolható, néhány fejezetében már-már esszészerű könyvben kevés a tudományos szakszó, sokszor ezeket meg is magyarázza a szerző: „A profanizáció azt jelenti Giorgio Agamben filozófus tanítása szerint, hogy ...” (105. oldal); az idegen szavak magyarázata sem marad el: „Az angol *fair* szó »igazságos«-t és »szép«-et is jelent; a *fagar* (ófelnémet) szónak is »szép« a jelentése” (105. oldal). A szerző részletesebb, gyakran hétköznapi jelenségeken alapuló magyarázatokkal teszi érthetőbbé a mondanivalót. A multitasking fogalmát például *A mélyreható unalom* című fejezetben a vadon élő állatok példáján keresztül magyarázza el. A lassan filozófusszárrá váló Byung-Chul Han szövege sok tekintetben közelít a média szövegtípusaihoz, gyakran találunk benne figyelemfelkeltő nyelvi eszközöket. Bár a cím nem különösebben izgalmas, sokat olvastunk már erről a témáról, az elégett gyufaszálak a címlapon viszont ösztönöznek, hogy lapozzunk, mert mindjárt megég az ujjunk. Ráadásul a címlapon olvasható apró betűs idézetre nem lehet nem reflektálni. Ha a könyv címe nem is izgalmas, annál inkább érdekesek és hatásosak a fejezetcímek: *Fenn-költ idő*, *Ünnep az ünnepek nélküli korban*, *A mélyreható unalom*, *A látás pedagógiája...* mind-mind kínálja magát az olvasásra. A címeken túl figyelemkeltő nyelvi eszköz az intertextualitás gyakori alkalmazása (Kafka, Merville, mítoszok), az elgondolkodtató kérdések: „Mert mi az ünnep?” (95. oldal), „Egyáltalán, lehetséges-e még ünnepelni?” (99. oldal) és a szemléltetésre használt szóképek, alakzatok: „A *kellnek* van határa. Ezzel szemben a *lehet* határtalan.” (101. oldal), „...nem feltépi a sebeket, hanem behegeszti azokat” (8. oldal). Byung-Chul Han könyve – a magyar fordítók jóvoltából is – néha már a szépirodalom határát súrolja egy-egy mondatával. Nem véletlen, hogy egyre több nyelvre kezdték lefordítani, illetve gyakran a könyvesboltok kiemelt polcain találkozhatunk a kötettel.

¹ A Milton Friedman Egyetem politikatudományok szakjának alapszakos, levelező tagozatos hallgatója.

Byung-Chul Han szövege kötetlen, szélesebb társadalmi érdeklődésre számíthat a szerző. A filozófiai és szépirodalmi utalások, idézetek kifejezetten vonzó olvasmánnyá teszik ezt a rövidke könyvet. Persze hamar rájövünk, hogy bizony hosszan fogjuk olvasni. Nem a szemlélődő figyelem, az unalom vagy éppen az inspiráló fáradtság miatt, hanem mert provokál, vitára készítet. „A túlzásba vitt munka és teljesítmény az önkizsákmányolásban csúcsosodik ki. Hatékonyabb, mint a mások általi kizsákmányolás, hisz párban jár a szabadság érzetével. A kizsákmányoló egyben maga a kizsákmányolt is. A ragadozó és az áldozat immár nem választható külön. Saját magunk kizsákmányolói lettünk.” – írja a dél-koreai születésű (1959) filozófus. Az *Előszó*ban megidézi Prométheusz mítoszát, melynek szokatlan, különös értelmezésével kelt egyszerre megrökönyödést, csodálatot és undort az olvasóban: Prométheusz „a megfáradt társadalom ősalakja”. A sas, akivel folyamatosan hadakozik, a saját alteregója. Han szerint pontosan ugyanígy küzdünk mi is magunkkal (magunk ellen?) a 21. század felgyorsult mindennapjaiban. Annyival kiegészíthető a gondolatot, hogy mi már meg sem várjuk a „májunk” teljes regenerálódását (vagy újránövését), inkább alacsony töltöttségű üzemmódban indulunk rutinszerűen a háborúba. Kafka ezt úgy mondja, fáradtan összezárult a sebünk.

Minden kornak megvan a maga sebe. Ma már nem a vírusok időszakában élünk (a Covid-19 ellenére sem), az immunológia helyét átvette a neurológia. Most már a személyen belül keresendő a zavar. Az idegi alapú betegségek (depresszió, burnout-szindróma, figyelemhiányos hiperaktivitászavar stb.) alkotják a 21. századi társadalom kórképét. Megspékelve egy csipet elhízással és két kanál cukorbetegséggel. A társadalom rákényszeríti az egyénre a hiperaktivitást, ezáltal jut el a mentális betegségekig, majd a kiégésig. Ez a belső erőszak vezet odáig, hogy az ember a saját életét teszi tönkre. Már az éjszakát is gyarmatosítottuk, nem csak az ünnepnapokat meg a hétvégéket. A Foucault-i „fegyelmező társadalom” már a múlté, átvette a helyét a teljesítő alanyok teljesítményelvű társadalma. Megszabadultunk a kizsákmányoló külső erőktől. „Mindenki önmaga ura és mestere.” Helyette saját magunkat döngöljük földre a határtalan teljesítmény-maximalizálással. Nem ismerjük fel a saját korlátainkat, vagy inkább nem szeretnénk tudomást venni róluk. A szerző szerint a multitasking nem fejlődés, hanem visszalépés a vadon élő állatok civilizációjába. Akármit is csinálunk, azt csináljuk rendesen! Lehet, hogy azért botlunk lépten-nyomon a munkájukra teljesen alkalmatlan emberekbe, mert mindenki „multitászkingol” meg „lájflonglörningel”, csak éppen azzal nem foglalkozik, amivel kellene?

A modern étellel járó tempó elkerülhetetlen. Han arra biztat, hogy igenis merjünk megállni. Szemlélődjünk! A zen-meditációt hozza fel példaként, de ezzel véleményem szerint átesik a ló túloldalára. Nietzsche, Han és a „többiek” könnyen beszélnek. Két/három/négy műszakban dolgozom, hol van időm holmi zen-meditálgatásra?

Pár percre viszont mindenkinek van ideje megállni. A nem-cselekvés nem bűn, a szemlélődés

fontos vonásai közé tartozik. És álljunk is meg itt az olvasásban! Ha nem is egy napig, de pihenjünk meg, és gyönyörködjünk a műünkben. Mert gyorsan olvasunk, gyorsolvasunk, mint ahogy gyorsan beszélünk, felgyorsítva nézünk filmet. Gyorsan élünk. Persze ha elkortyoltuk a teánkat, mehetünk tovább. Az erkölcsi törvények gyökerestül felfordultak vagy teljesen eltűntek. A korlátok nélküli lehetőség- és élményhajhászás lebontja a tilalmakat és a szabályokat. Magától értetődővé vált az „én mindent megtehetek mentalitás”. Ki, ha én nem? (Ezen a ponton felmerülhetnek a koronavírus-járvány egyes hozadékai, például drasztikus mértékben csökkent a légszennyezettség a pandémia hatására). Ez a fajta hiperaktív mentalitás nemcsak az egyénre végtelenül káros, hanem a bolygónkra nézve is. A „fáradt társadalom” és a végletekig kimerült Föld szépen kiegészítik egymást. Manapság mindenki csak önmegvalósít, pillanatnyi szemlélődés hiányában észre sem vesszük a körülöttünk zajló eseményeket. Ebben a kérdéskörben is világos álláspontot fogalmaz meg a szerző: „az önmegvalósítás és az önpusztítás egybeesik”. A *burnout* mint lelki összeomlás lényegében annyit tesz, hogy a teljesítő alany halálra valósítja magát. Megszűnik a teleológia, minden önérdemmé válik és céltalan célszerűséggé alakul. Az ember egészen másképp tekint Istenre. Han szerint a „csupasz élet” megszabadult mindenfajta transzcendenciától, és az immanenciára redukálódott. „A teljesítményelvű társadalomban a *homines sacri* abban a sajátosságukban különböznek a szuverenitás társadalmában élőktől, hogy teljes mértékben megölhetetlenek. Életük egy élőhalottéhoz hasonlatos. Túl elevenek ahhoz, hogy meghaljanak, túl halottak ahhoz, hogy éljenek.”

Úgy gondolom, a kötet záró esszéjében („Fenn-költ idő”) megfogalmazott problémakör szoros korrelációban áll az előbb leírtakkal. Olyan korban élünk, ahol az ünnepek teljesen elveszítették valódi rendeltetésüket, értelmüket. Mi sem bizonyítja jobban Han érvelését, mint például az utóbbi években kirobbant közfelháborodás a karácsonyi időszak faállításával kapcsolatos kommentháborúiban. Fellógatjuk novemberben a karácsonyfát fejjel lefelé a plafonra, mert akkor és úgy lesz az ünneplés, ahogy azt mi akarjuk. Nehogy már a Kis Jézus mondja meg nekem, mikor legyen a mulatság! Tiporjuk rommá a maradék hagyományokat is, és akkor végre beköszönhet a korlátlanosság, az elfajzottság és a promiszkuitás időszaka!? Azért aggódom igazán, mert a kezdeti társadalmi vita abszolút feloldódott, mára már természetessé vált, hogy a húsvéti mókus rejti a mogyoróit a fűbe tavasszal. Miért ne tehetné? Sokkal ötletesebb, mint szegény nyuszika, akit már amúgy is untunk. A „festus” helyét, melynek jelentése a vallási cselekvésre szánt napokat érintő, átvette az „event”, más szóval látványosság szemlélet. Ez az esetlegesség vezetett odáig, hogy a jelenlegi társadalom időbelisége elveszítette mindent összekötő jellegét. Az ünnepek és a hagyományok közös tisztelete és szeretete már nem képez hidat a társadalom molekulái között. „Jelen világunkból kiveszett minden isteni és ünnepi.”

Byung-Chul Han könyve rövid, tömör, néhol nehezen követhető olvasmány. Filozófiai pszichológiai, szociológiai kérdésekkel foglalkozik, és előfordul, hogy túlfeszíti a húrt. Második

olvasás után bizton állíthatom, hogy nem ez fogja közelebb hozni a hétköznapi filozófiát az „átlagos” olvasókhoz, de az az igazán fontos, hogy gondolkodásra ösztönöz a 21. század aktuális problémáival kapcsolatban. Nem baj, ha nem értünk azonnal mindent, de felvillant olyan gondolatokat, melyek színesebbé, élhetőbbé tehetik a mindennapjainkat ebben a furcsa, különös világban. És magunkról kezdünk el gondolkodni. Ehhez pedig nem elég egy gyufasercenésnyi idő. Szóval mondj néha nemet! Pihenj és szemlélődj!